

Behija Zlatar

UTJECAJ PRIMORSKIH MAJSTORA NA IZGRADNJU NEKIH OBJEKATA U BOSNI I HERCEGOVINI U OSMANSKO DOBA

Stoljećima su drevne civilizacije Mediterana imale snažan utjecaj na prostorima današnje Bosne i Hercegovine. Iz sačuvanih ugovora o gradnjama i drugih arhivskih dokumenata, kao i sačuvanih spomenika materijalne kulture, vidi se da su tokom cijele osmanlijske vladavine, a posebno u XV i XVI stoljeću, primorski majstori odlazili u Bosnu da bi učestvovali u gradnji raznih objekata. Najčešće su to bili Dubrovčani, koji su još i prije dolaska Osmanlija na ove prostore bili vezani za lokalno graditeljstvo. Oni su tokom XV i XVI stoljeća radeći na monumentalnim objektima islamske arhitekture ovladali savršenijom tehnikom osmanske arhitekture.¹⁷⁰ U XVI stoljeću u Bosni nastaju najljepša i najznačajnija ostvarenja islamske arhitekture, u vrijeme kada ovdje djeluju ili po njihovim planovima rade čuveni graditelji poput Mimara Sinana, Adžema Esira Alija, Hajrudina i drugih. Na njihovim građevinama rade i vrsni dubrovački majstori: klesari, kamenari, zidari, majstori za svodove, tesari, kovači, staklari.¹⁷¹ Pod rukovodstvom iskusnih osmanskih neimara, oni vremenom stječu iskustvo te postepeno počinju da samostalno rade na izvođenju složenijih konstruktivnih rješenja. Koliko su bili ovladali tehnikom gradnje na osmanskim građevinama pokazuje i most Mehmed-paše Sokolovića kod Trebinja (poznatiji kao Arslanagića most), na kome je radilo dvanaest dubrovačkih zidara u junu 1568. godine, a da na njemu nema posebnih tragova zapadnjačkog, dubrovačkog graditeljstva. Neki historičari umjetnosti skloni su mišljenju da je malo mostova u Bosni i Hercegovini koji se maštovitošću oblika mogu sa njime porediti. U dubrovačkim izvorima most se spominje *«kao zadužbina koju je za svoju slavu podigao presvijetli gospodin Mehmed-paša»*.¹⁷² U blizini mosta sagradio je i karavansaraj kao spomen na svoga rano preminulog sina Kurd-bega, koji je inače bio hercegovački sandžak-beg. Dok je vršio ovu značajnu funkciju, Dubrovčani su ga obasipali posebnom pažnjom, ne samo zbog toga što su njihove veze sa njegovim slavim ocem bile već odavno veoma dobre, nego što je i on u to vrijeme bio njihov najbliži susjed. I kada je gradio svoj saraj u Foči, podizao zadužbine u Mostaru i Pljevljima, oni su mu slali majstore, kamenare i drvodjelce a za enterijere i zlatare.¹⁷³ Iste 1568. godine kada je dubrovačka vlada poslala 12 zidara da rade na mostu Mehmed-paše Sokolovića na rijeci Trebišnjici, poslan je i čuveni mimar Hajrudin da rukovodi radovima na tvrđavi u Makarskoj, te ima nekih indicija da je radio i na izgradnji mosta.¹⁷⁴

¹⁷⁰ A.Andrejević, *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji*, Beograd 1984., str. 68.

¹⁷¹ A.Bejtović, *Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini, Prilozi za orijentalnu filologiju, (POF), III-IV*, Sarajevo 1952, str. 240.

¹⁷² R.Samardžić, *Mehmed Sokolović*, Beograd 1975, str. 368.

¹⁷³ R.Samardžić, *Mehmed Sokolović*, str. 367.

¹⁷⁴ Dž.Čelić-M.Mujezinović, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1998., str. 3.

Gradeći po Bosni, dubrovački majstori su često odstupali od uobičajenih formi te su unosili novi, zapadnoevropski «*mediteranski način oblikovanja*». Tako se ponegdje na islamskim spomenicima XVI stoljeća nalaze elementi karakteristični za romaniku, gotiku ili čak renesansu.¹⁷⁵ Za razliku od *potkupolnih* džamija podizanih u Makedoniji u XV i XVI stoljeću, džamije u Bosni su nešto manjih dimenzija. Ta umjetnost, kako je već konstatovao i prof. M. Kil, osmanska po formi a primorska po izvođenju, vremenom je dobila i karakter izvjesnog lokalnog obilježja.

U dubrovačkim knjigama ostalo je zapisano niz podataka koji govore o učešću primorskih majstora na građevinama po Bosni i Hercegovini. Isto tako ti podaci govore da su ovdje radili i italijanski majstori i to najviše na gradnji mostova. Tako je Dubrovačko vijeće 28. septembra 1482. godine zaključilo da Jahja-begu «*qui est sanzachus in Vechbossania*» da na dar stakla što ga općina ima na zalihi.¹⁷⁶ Na zahtjev bosanskog sandžak-bega Firuz-bega 11. maja 1509. godine Dubrovčani su zaključili da mu pošalju dva zidara i četiri druga majstora (magistri conore) za izgradnju njegovog hamama kojeg je počeo graditi na Bašćaršiji.¹⁷⁷

Svoje umijeće u gradnji monumentalnih građevina Dubrovčani su pokazali i na čuvenoj Begovoj džamiji, zadužbini najvećeg vakifa Sarajeva Gazi Husrev-bega. Čim je izabran na položaj bosanskog namjesnika, već 27. septembra 1521. godine Dubrovčani su odabrali poslanike da se poklone i uruče uobičajene darove novom sandžak-begu, kojeg su odranije poznavali. Njegova majka bila je sultanija, kćerka Bajezida II, a otac Ferhad-beg, njihov susjed, rođen u Hercegovini, sa kojim su Dubrovčani odranije imali dobre veze i sa kojim su se dopisivali. U julu 1529. godine dubrovačka vlada uputila je u Bosnu «*pet majstora kamenara i jednog kovača*», da rade na gradnji *Gazi Husrev-begovih* zadužbina, 21. marta 1530. «*tesare koje je tražio*», a u maju 1531. vlada mu je poslala na njegovo traženje majstora Laurencija staklara.¹⁷⁸ U pismu kojeg su između 1542. i 1543. godine uputili Dubrovčanima «*svi trgovci i stanovnici šehera*», traži se da pošalju trideset majstora koji su stručnjaci u gradnji zidova, kupola i svodova.¹⁷⁹

Neki elementi kod najljepše sarajevske džamije koju je podigao veliki vezir, budimski beglerbeg i bosanski sandžak-beg Bošnjak Gazi Ali-paša oko 1557. godine, kao tehnika zidanja centralnog dijela malim kvaderima, debljina zidova, visina kamenih sofa koje su od tla odignute 55 cm, ukazuju na prisustvo primorskih majstora u njenoj izgradnji.¹⁸⁰

Iako potpuno uništena u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, nekada jedna od najljepših džamija na ovim prostorima, čuvena Aladža u Foči, živi u našim sjećanjima. Više je bila poznata po njenom zidnom slikarstvu, po kome je i dobila ime Aladža-Šarena, nego po arhitekturi i

¹⁷⁵ A. Andrejević, nav. djelo str. 68.

¹⁷⁶ Č. Truhelka, Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive, Sarajevo 1911., str. 203.

¹⁷⁷ V. Skarić, Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije, Sarajevo 1937. str. 46.

¹⁷⁸ T. Popović, Dubrovnik i Turska u XVI veku, Beograd 1973., str. 161.

¹⁷⁹ Historijski arhiv u Dubrovniku (HAD), Acta Turcarum, I-XC, br. 2317.

¹⁸⁰ A. Andrejević, nav. djelo str. 50.

dekorativnoj plastici. Njen graditelj je bio «*Ramadan-aga, glavni zastupnik starog neimara Sinana*», dok su majstori bili razni umjetnici, među kojima svakako najbrojniji Dubrovčani.

I u gradnji Starog mosta, koji je više od 400 godina bio simbolom Mostara, koga srušiše barbari nenavikli na takvu ljepotu, učestvovali su, između ostalih, i dubrovački majstori, iako mu je projektant jedan od najvećih osmanskih graditelja Hajrudin. Mediteransko-dalmatinska tradicija bila je posebno bliska hercegovačkim majstorima. Oni su gradeći islamske spomenike stvarali specifične objekte. Brat velikog vezira Rustem-paše i admirala osmanlijske flote Sinan-paše, čuveni mostarski vakif Karadžoz-beg podigao je svoju džamiju u Mostaru uz pomoć dubrovačkih majstora i materijala kojeg mu je slala dubrovačka vlada. Iako je osnovao mnogobrojne zadužbine u Hercegovini (Mostar, Blagaj, Konjic, Potoci kraj Mostara), ostao je zapamćen kao osnivač ove «*...časne i uzvišene džamije, visoke i divne bogomolje sa veličanstvenim kupolama, u (njegovoj) mahali u zaštićenoj kasabi Mostaru*», kako je zapisano u vakufnami o njenom osnivanju.¹⁸¹ Ona je «*... veoma prostrana, umjetnički zrađena i svijetla...*» primjećuje Evlija Čelebija. I zaista, to je najljepša mostarska džamija, djelo vrsnog arhitekta, možda i samog Mimara Hajrudina, učenika Sinanovog.

Poseban utjecaj primorskih majstora vidljiv je na džamiji *Nesuh-age* Vučijakovića u Mostaru, poznatije kao džamija «*Pod lipom*». Neki elementi na ovoj džamiji nisu karakteristični za islamsku umjetnost: forma i dekoracija portala, prozori nešto veći od uobičajenih, sa elementima gotičko-renesansnog karaktera. Stupovi kao i konzole na čeonj fasadi, umjesto uobičajene stalaktitne dekoracije, imaju formu lisnatih konzola dalmatinsko renesansnog stila.¹⁸²

Neke munare u Hercegovini, napr. u Nevesinju i Mostaru, kao i sahat-kule u Počitelju, Stocu, Mostaru, svojim oblikom slične su zvonnicima u Dalmaciji. Prozori i još neki elementi na sahat-kuli u Trebinju iz XVIII stoljeća pokazuju kako su Bošnjaci prihvatili «*sredozemne renesansno-barokne oblike*».¹⁸³ Kada je Osman-paša Resulbegović započinjao gradnju svoje džamije, tražio je pomoć Dubrovčana, koji su mu vjerovatno gradili i viseći most pred «*kaštelom*».¹⁸⁴

Pisma upućivana dubrovačkoj vladi od dostojanstvenika osmanske vlasti pokazuju da majstori koji su učestvovali na građevinama po Bosni i Hercegovini nisu bili samo obični kamenari, nego su radili i na složenijim rješenjima.¹⁸⁵ Tako je Musa-paša, budimski vezir, tražio 1645. godine majstore iz Dubrovnika za gradnju mosta na Drini kod Foče.¹⁸⁶

¹⁸¹ Vakufnama zaima Hadži Muhamed-bega iz 1570. godine, Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijeka), Sarajevo 1985., str. 161.

¹⁸² A. Andrejević, nav. djelo str. 68.

¹⁸³ C. Fisković, Dalmatinski majstori u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, Radovi sa Simpozijuma "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura", Zenica 1973., str. 165.

¹⁸⁴ Dž. Čelić-M. Mujezinović, Stari mostovi u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1988., str. 55.

¹⁸⁵ C. Fisković, nav. djelo str. 162.

¹⁸⁶ C. Fisković, nav. djelo str. 162.

I na našoj stanbenoj arhitekturi, posebno u Hercegovini, utjecaji Mediterana su permanentno prisutni iako je stvarana pod jakim utjecajem islamsko-orijentalne kulture.

Primorski majstori radeći u Bosni i Hercegovini, bilo po nacrtima osmanskih ili domaćih graditelja, bilo da su unosili osobine zapadnjačkog graditeljstva, «*oponašali su ranije slogove svoje sredozemne sredine: romaniku i gotiku, renesansu i barok*». ¹⁸⁷ Rad primorskih majstora na islamskoj arhitekturi u Bosni, zajedno sa stvaralaštvom osmanskih i domaćih bosanskih graditelja, stvorili su skladna djela uprkos različitosti. Tokom cijele osmanlijske uprave u Bosni i Hercegovini osjećalo se djelovanje majstora naviklih na primorski način gradnje. Na ovim našim prostorima, na kojima se sureće Istok i Zapad, gdje se prožima islamsko-orijentalna i mediteranska kultura, značajan doprinos svakako su imali i primorski majstori.